

**Międzynarodowa e-konferencja naukowa
„Eko(teo)logicznie
– Chrześcijanie wobec wyzwań”
(5 listopada 2020)**

**International Scientific E-Conference „Eco(theo)logically
– Christians in the Face of Challenges”
(5th November 2020)**

Konferencja Eko(teo)logicznie miała miejsce 5 listopada 2020 roku. Organizatorem była Polska Rada Ekumeniczna, Uniwersytet Łódzki oraz Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie. Została przeprowadzona w trybie wideokonferencji za pośrednictwem platformy Zoom. Konferencja była poświęcona kryzysowi klimatycznemu, a także sposobom przeciwdziałania jego skutkom. Konferencja zgromadziła wielu uczestników szeroko reprezentujących środowiska akademickie (pracowników naukowych, badaczy tematu, studentów etc.), osoby zaangażowane w ochronę klimatu, wiernych z różnych stron Polski, a nawet i świata.

Konferencję rozpoczęły krótkie wypowiedzi organizatorów konferencji: bp. Jerzego Samca – prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej, prof. dr. hab. Tadeusza J. Zielińskiego – prorektora Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie oraz prof. dr. hab. Joanny Jabłkowskiej – dziekan Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego. Biskup Jerzy Samiec zwrócił uwagę, że inne wyzwania były przed Kościołem 10 lat temu, a inne są dzisiaj: migracja ludzi z południa na północ, topnienie lodowców. Stwierdził, że problemy ekologiczne są problemami

teologicznymi. Prof. dr hab. Tadeusz Zieliński zauważył, że działania ekologiczne przyciągają osoby wrażliwe, chętne do działania i poprawy sytuacji. Prof. dr hab. Joanna Jabłkowska zwróciła uwagę na teologicznego patrona konferencji – Alberta Schweitzera, który jako jeden z nielicznych teologów potrafił przełożyć myśl teologiczną na filozofię świecką.

W pierwszej sesji plenarnej wzięli udział jako prelegenci prymas Kościoła Szwecji abp prof. dr Antje Jackelen i prof. dr James Carlton Paget z Wielkiej Brytanii. Arcybiskup Jackelen podkreśliła znaczenie współdziałania nauki i teologii w służbie środowiska naturalnego człowieka, zwłaszcza w obliczu tak wielkiego kryzysu klimatycznego, przed którym stanęła ludzkość. Religia i duchowość muszą być zaangażowane w walkę z antropoceniem. Znajduje na to cztery powody. Po pierwsze tradycja religijna ma ogromny potencjał do przełamывania dotychczasowego *life style*. Po drugie religie abrahamowe są bardzo antropocentryczne, religie azjatyckie mają bardziej holistyczną wizję świata. Poprzez dialog międzyreligijny możemy jako ludzie wiary inspirować się do działania na rzecz ochrony klimatu. Po trzecie Kościół posiada liderów formalnych (najczęściej mężczyzn) i liderów nieformalnych (najczęściej kobiety), co wiąże się z tym, że chrześcijaństwo ma autorytet i moc przywództwa. Te ostatnie elementy zostały mocno podkreślone w encyklice „Fratelli Tutti” papieża Franciszka. Po czwarte chrześcijaństwo ma potencjał mówienia o zbawieniu w szerszych kategoriach jako o przetrwaniu ludzi, zwierząt, roślin, planety. Pytaniem pozostaje, jak nasza solidarność może być transponowana dalej? Chrześcijańska nadzieja posiada potencjał i jest ukierunkowana na zbawienie. Aksjomat globalnej sprawiedliwości wynika ze wspólnej odpowiedzialności za ochronę ziemi, boskiego stworzenia i zachowania go dla kolejnych pokoleń. Zrównoważony rozwój społeczeństw uwzględniający elementy ekologii, ekonomii, socjologii i duchowości wydaje się najlepszą metodą do realizacji tych szlachetnych postulatów. Religia w tym procesie może budować jedną z największych cnót – nadzieję, wartość nieocenioną w obliczu globalnych zagrożeń.

Z kolei prof. Paget, historyk Kościoła i badacz chrześcijaństwa pierwszych wieków, skupił się na przedstawieniu sylwetki Alberta Schweitzera oraz jego etyki odpowiedzialności. W jego filozofii do głosu dochodzi mistyka. Schweitzer mówił „jestem życiem pośród życia”. Jego postulat to ‘żyję, więc jestem’ zamiast ‘myślę, więc jestem’. Choć sam Schweitzer nie uważał się za teologa, a tym bardziej za ‘ekoteologa’, to jego sławna etyka poszanowania życia jest powiązana z odpowiedzialnością za życie rozciągające się na całe stworzenie. Albert Schweitzer krytykował antropocentryzm, podkreślał znaczenie życia i przyrody, której nie można eksploatować do granic możliwości.

II sesja plenarna rozpoczęła się od wystąpienia bp. dr. hab. Marcina Hintza, prof. ChAT, które nosiło tytuł „Amerykańskie i europejskie drogi do ekoteologii”. Referent rozpoczął od nawiązania do Marcina Lutera i wskazał, że choć reformator nie mówił wprost o ekoteologii, to jego poglądy dotyczące właściwego szafarstwa dobrami można uznać za istotny głos w rozwoju myśli o stworzeniu i jego ochronie. Ideę tak zwanego zrównoważonego rozwoju w czasach nowożytnych zapoczątkował na dworze saskim w XVIII w. Hans Carl von Carlowitz swoim dziełem „Sylvicultura oeconomica”. Zasadnicze znaczenie dla naszej współczesnej świadomości ekologicznej miał powstały w latach sześćdziesiątych XX w. słynny raport sekretarza generalnego ONZ Sithu U Thanta, w którym przedstawiono skalę zagrożeń środowiska naturalnego, zatytułowany „Człowiek i jego środowisko”. Jego publikacja wywołała reakcję naukowców i teologów na świecie, zwłaszcza w USA i Europie. Do czołowych amerykańskich przedstawicieli tego nurtu należeli chociażby John B. Cobb (książka „It is too late?”, 1971 r.), Jack Rogers czy Henryk Skolimowski. Również ekoteologia feministyczna była już wtedy na alarm, że zbliżamy się do niebezpiecznego punktu w historii ludzkości. W Europie najważniejszym myślicielem tego ruchu jest Jürgen Moltmann. Najważniejszą w tym kontekście jest wydana także w polskim tłumaczeniu praca „Bóg w Stworzeniu”, w której wezwał

do rezygnacji z nieograniczonego konsumpcjonizmu, życia w harmonii ze stworzeniem oraz zaproponował nowe rozumienie szabatu. W Polsce publikacje z tego zakresu opracowali m.in. Zachariasz Łyko czy Marek J. Uglorz.

Prof. Hans Diefenbacher wygłosił referat pt. „Sprawiedliwość redukcji emisji dwutlenku węgla na świecie”. Przypomniał, że ostatnio USA wystąpiło z tak zwanego Porozumienia paryskiego przyjętego podczas konferencji klimatycznej w Paryżu (COP21) w grudniu 2015 roku. Prelegent zwrócił szczególną uwagę na chrześcijańskie korzenie antropocentryzmu. Religia chrześcijańska oraz cywilizacja północnoatlantycka jest w ogromnej mierze nastawiona na produkcję i konsumpcję. Kościoły mogą podejmować inicjatywy zmierzające do zmniejszenia konsumpcji.

W III sesji plenarnej swoje wystąpił prof. dr hab. Jarosław Płucienik (Uniwersytet Łódzki), który zaprezentował przedłożenie na temat „Kultura Szwecji i jej wartości jako filtry poznawcze dla zmian klimatycznych”. Przedstawił w niej kulturę szwedzką jako bardziej wrażliwą na tematy klimatu i przyrody niż inne kultury europejskie. Zwrócił uwagę na badania Dana Kahana, który mówił o ‘ograniczonej racjonalności’. Człowiek nie jest i nigdy nie będzie istotą w pełni racjonalną, emocje mają za dużo do powiedzenia. Wrażliwość emocjonalna jest powiązana z troską o klimat, natomiast osoby wątpiące w zmiany klimatu są mniej wrażliwe i nastawione bardziej indywidualistycznie. Greta Thunberg to przykład dziecka protestantyzmu szwedzkiego nakierowanego na przyrodę i Słowo. Z drugiej strony ta młoda osoba dostrzegła, że w szkole i Kościele często głosi się jedno, ale wprowadza w życie drugie. Niekonsekwencja w nauczaniu i brak aktywnego działania społeczeństwa i Kościoła Greta Thunberg przekuła na aktywizm i pełne zaangażowanie w ochronę klimatu, jednak ma to ważny związek z protestantyzmem i kulturą Szwecji.

Po I i II sesji plenarnej uczestnicy konferencji, podzieleni na mniejsze zespoły, brali udział w prezentacji krótkich, kilkunastominutowych referatów tematycznie związanych z ekologią w kontekście teologicznym,

filozoficznym, etycznym bądź kulturowym. W pierwszej turze wystąpień zaprezentowano następujące przedłożenia:

- „Zjawisko wykluczenia ekologicznego w świetle personalizmu chrześcijańskiego” (Żaklina Skrenty);
- „Czy zwierzęta będą zbawione? Prawa zwierząt a termin *Ehrfurcht*” (Sebastian Madejski);
- „Pontyfikat papieża Franciszka – śmiała kontynuacja myśli poprzedników w zakresie stosunku człowieka do przyrody” (Daniel Dylewski);
- „Kościół przyszłości” (Justyna Wawrzyniak);
- „Kościołów prawosławnych (własna) droga do ekoteologii” (Andrzej Golimont);
- „From solidarity with all creatures to the denunciation of wrong paths” (ks. dr Peter Pavlovic);
- „Religion, Nature, and the Living Form in Walt Whitman and Waltace Stevens” (dr hab. Kacper Bartczak prof. UŁ).

W drugiej turze wystąpień znalazły się następujące referaty:

- „Motyw środowiska naturalnego w repertuarze pieśniowym Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP” (Bartłomiej Słowjewski);
- „Koncepcja ekologii chrześcijańskiej Władimira Sołowjowa” (ks. dr Artur Aleksiejuk);
- „Budowle sakralne jako siedliska zwierząt (sów i nietoperzy). Doświadczenia ochrony w środkowej i północnej Europie” (Adam Snopek);
- „Edukacja proekologiczna w nauczaniu religii w Kościele Polskokatolickim” (ks. dr hab. Mirosław Michalski, prof. ChAT);
- „*Tikkun olam* in ecological perspective” (Katarzyna Miriam Kaczorowska);
- „Treasure in the Field. Scribe of the Kingdom” (David Coleman).

Konferencja była istotnym głosem w polskiej dyskusji teologiczno-społecznej. Problemy, jakie stoją dzisiaj przed Kościołami, stanowią

o ich być albo nie być w przyszłości. Za brak aktywnego działania na rzecz ochrony klimatu wszyscy jesteśmy odpowiedzialnie, a skutki tego braku dotkną kolejne pokolenia. Głosy poszczególnych prelegentów ukazały także, że etyka protestancka w tej współczesnej dyskusji na temat zmian klimatu może być ważnym impulsem dla Kościołów nie tylko protestanckich.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2020

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 19,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

<i>Prof. dr hab. Janusz T. Maciuszko</i>	1103
<i>Bp dr h.c. Janusz Narzyński</i>	1109
<i>Bp dr h.c. Jan Szarek</i>	1113
<i>Ks. dr Włodzimierz Nast</i>	1117
<i>Ks. mgr Jan Prokopiuk</i>	1121

ARTYKUŁY

MICHAEL WOLTER, <i>Christliche Gemeinden und kultureller Pluralismus im 1. Jahrhundert n. Chr</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Autorytet Kościoła rzymskiego i jego biskupa w nauczaniu św. Ireneusza z Lyonu, Tertuliana i św. Cypriana z Kartaginy</i>	1151
АЛЕКСАНДР ПАСКАЛЬ, <i>Малоизвестные актывые документы XV-XVIII вв., найденные А. С. Будиловичем в Любленской губернии в конце XIX в.</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Mysterium Wcielenia Syna Bożego</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>Miłosierdzie Boże w tekstach Triodionu Postnego</i>	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trans i opętanie – obiekt zainteresowania teologii i psychiatrii</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Nowa prawna definicja śmierci w Polsce jako problem filozoficzno-teologiczny</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Nierówne traktowanie nierzymskokatolickich związków wyznaniowych we współczesnym polskim systemie prawnym – wybrane zagadnienia</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Tożsamość i charakter prawosławnej refleksji pedagogiczno-religijnej</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Edukacja prawosławna na terenie miasta Siedlce</i>	1367
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selekcja metod kształcenia w realizacji lekcji religii zgodnie z koncepcją tematyczno-problemową. LEGO® Education Maker jako propozycja metodyczna</i>	1383

JOANNA KLUCZYŃSKA, *Projekt socjalny jako złożony i wieloetapowy proces działań pomocowych* 1415

MATERIAŁY

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Frisch, kommunikativ, frei – Die Zürcher und Genfer Bibel im Vergleich mit der Buber Rosenzweig Bibelausgabe* 1431

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Begegnung – Beziehung – Menschsein – Menschenwürde – ein paar Bemerkungen zu Bubers Verständnis der philosophischen Anthropologie* 1455

STANISŁAW OBIREK, *Krytyczna etyka polityczna zakorzeniona w życiu* 1481

JERZY (PAŃKOWSKI), *Przemówienie inauguracyjne (8 października 2020)* 1505

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2020/2021 (8 października 2020) (JERZY BETLEJKO) 1511

Międzynarodowa e-konferencja naukowa „Eko(teo)logicznie – Chrześcijańskie wobec wyzwań” (5 listopada 2020) (SEBASTIAN MADEJSKI) 1513

Wykaz autorów 1519

Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2020 1521

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Janusz T. Maciuszko PhD habil.</i>	1103
<i>Rev. Bp. Janusz Narzyński PhD h.c.</i>	1109
<i>Rev. Bp. Jan Szarek PhD h.c.</i>	1113
<i>Rev. Włodzimierz Nast PhD</i>	1117
<i>Rev. Jan Prokopiuk MA</i>	1121

ARTICLES

MICHAEL WOLTER, <i>Christian Communities and Cultural Pluralism in the 1st century A.D.</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The Authority of the Church of Rome and Its Bishop in the Teaching of St. Irenaeus of Lyons, Tertullian and St. Cyprian of Carthage</i>	1151
ALEXANDR PASCAL, <i>Little-known Statutory Documents of the 15th to 18th Centuries, found by A. S. Budilovich in the Province of Lublin at the End of the 19th Century</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>The Mystery of the Incarnation of the Son of God</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>The Mercy of God in the Texts of the Lenten Triodion</i> ..	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trance and possession – an object of interest in theology and psychiatry</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>The New Legal Definition of Death in Poland as a Philosophical and Theological Problem</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Unequal Treatment of non-Roman Catholic Religious Associations in the Contemporary Polish Legal System – Selected Issues</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>The Identity and Nature of Orthodox Pedagogical and Religious Reflection</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Orthodox Education in the City of Siedlce</i>	1367

ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selection of Teaching Methods in Implementation of Religious Education Classes according to Thematic and Problem-based Learning. LEGO® Education Maker as a Methodological Proposal</i>	1383
--	------

JOANNA KLUCZYŃSKA, <i>Social projects. Assumptions of the projects in social suport</i>	1415
---	------

MATERIALS

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Fresh, Communicative, Free – The Zurich and Geneva Bibles compared with the Buber-Rosenzweig Bible Edition</i>	1431
--	------

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Encounter – Relationship – Being human – Human dignity – a few Remarks on Buber's Understanding of Philosophical Anthropology</i>	1455
---	------

STANISŁAW OBIREK, <i>Critical Political Ethics Rooted in Life</i>	1481
---	------

JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inaugural speech (8th October 2020)</i>	1505
--	------

KRONIKA

<i>Inauguration of the academic year 2019/2020 (8th October 2020)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1511
--	------

<i>International Scientific E-Conference „Eco(theo)logically – Christians in the Face of Challenges” (5 November 2020)</i> (SEBASTIAN MADEJSKI)	1513
---	------

List of authors	1519
-----------------------	------

List of Reviewers of „Theological Yearbook” in 2020.....	1521
--	------